

Költői létanalízis — kétkedő hit

Gondolatok a könyvtárban

I. „paizsom ellen ...“

1.1. Úgy tűnik, hogy Markó Bélától elvitathatatlan szigorú és következetes elemzőkészsége. Az analízisre mint a gondolati műveletek egyikére szükségünk van, s érvényes ez a kijelentés a leginkább szubjektív műnem, a líra vonatkozásában is. A lírikus magatartás nem nélkülözheti tehát az indulattól fűtött elemzés-széttagolás pontosságát, ugyanis csak eleget téve ennek a követelménynek is, van meg a lehetősége, hogy a mű a befogadót meghatározott állásfoglalásra készítse. Vagyis hogy a műalkotás Utánjában (Lukács a hatás Utánja kategóriát használja) bekövetkezzék a befogadói tudat nélkülözhetetlen átrendeződése és gazdagodása — a megfogalmazott eszmeiség, üzenet függvényében.

A bonyolult látszatoknak, a mutatványok sokféleségének pontos felbontás-széttagolása biztosíthatja azok leleplezését, igazi lényegük megtalálását: „tipord el sarkaddal a hópehely-kristályt / fehér végtagok csillók szörök olvadó / szárnyak vonaglanak a talpad alatt / a vegytiszta hó a vegytiszta látás / ideje elérkezik és rá kell jönnöd / hogy ehhez a hóhoz ehhez a kavargáshoz / ehhez a tisztasághoz nincs közöd.“ (*Látvány*) Nyelvileg néha ez a szóbüvölés és -mágia ösköltészetre emlékeztető módszere útján valósul meg; az ismétlés eszközével, abból a célból, hogy megnevezhessük (= meghódíthassuk) az életet: „hangos / szavainkkal körbemardossuk-harapdáljuk a kimondatlant“ (*Elszakadt huzalok közt bazsarózsa*).

(Talán nem távolodunk el nagyon tárgyunktól, ha egy Oravec-vers szép sorát is megidézzük a megnevezéssel kapcsolatban: „a beszéd útjának szíve a megnevezés“ — *Az utak szivéről*.)

1.2. Az az emlékező attitűd, amely álcázni szeretné az emlékező szubjektum által átélteket, sőt, meghamisítani is kész a valóságot, föltétlenül leleplezendő:

*Tüvel karcolsz-hasogatsz arcodra ráncokat
hogy láthatóvá tedd mindazt amit megéltél*

A tüzes hit, amely azt vallja, hogy — az élet keménységét feledtetve („huzatos zöld párnás / üregekben hideg búzaszárban szaladgálunk fel s alá / elfulladó torokkal“) — az „elmúltak visszajátszhatók“ makulátlan tisztaságú tényekként, hogy valamely sértetlen „előtt“-be visszatérhetsz, ugyancsak felemás hit. Tisztátalan valódtól teljességgel nem szabadulhatsz, visszalopódzik ez tisztának vélt lényedbe és egész környezetedbe is:

*... de kezeden a sebek váladékát behordod
a tisztának képzelt szobába ...*

Nem lehet hát így hiteles a „visszajátszás“. Jogtalan emlékezésed visszafénylik mindenre — figyelmeztet a költő. Abban a különös helyzetben, amikor az emlékező alany egy későbbi időpontból reflektál korábbi énjére anélkül, hogy tudomást venne akkori/egykori önmagáról és lehetőségeiről, az emlékezés folyamata hamis eredménnyel jár tehát.

A vers aztán átvált a képes beszédről, és a csattanó fogalmisággal mondja ki a következtetést:

csak az emlékezhet igazán rád: aki voltál.

S zárul ezzel a *Visszajátszás* című Markó-vers.

Íme tehát egy létező, jól meghatározható magatartás elemzése-széttagolása abból a célból, hogy pörére vetköztetve ismerhessük meg annak tiszta lényegét: eredendő hamisságát.

1.3. Mint ahogy hamis látszatot takar mindenfajta felelőtlen idill és az örök-kévalóság gondolatával hivalkodó utánzat (például fényképfelvétel) is: kiszakít, kiszigetel a teljességből, s a pillanatnyiban, a töredezett részletekben akar megmaradni-megőrződni — hasztalan:

*Arcodból, mosolyodból mintát hiába
őrzöl...*

(Háttér az 5. fényképhez)

(Másvitt még élesebben fogalmaz: valójában eme megőrkítés nem is az igazi — torzító és hamisított: „...!aj éppen / nem én voltam: fénykép-arcomat elnapoltam.“ — Háttér a 26. fényképhez)

Másrészt pedig számolnunk kell egy gnoszcológiai ténnyel: a világ megismerhetőségének egyre bonyolultabbá válásával. A kétellyel, hogy valójában birtokba vehető-e jelenleg a világ. Van-e lehetőség rendszert teremteni az esetlegességek káoszában:

*Elszigeteljed egymástól tárgyaidat gondolataidat
helyzeteidet s nem tud egymásról aminek birtokosa vagy*

(A szitakötő leírására készülődve)

Az antinómiák izzó ütközőpontjában vagyunk, s az ellentmondások viharzó konfrontációját kell választanunk:

*szembesíteni: úgy ahogy a szitakötő hártvás szárnya
magasba emeli az óriás kidülledt szemet
s nem magyarázza nem menti egyik sem a másikat
csak szállnak míg véresen egymásba szakadnak-roncsolódnak*

(Uo.)

Mintha a Pilinszky-vers sugallta eszmeiséget fogalmazná meg Markó a maga eszközeivel: „Ne a lélegzetvételt. A zihálást. / Ne a nászszalt. A lehulló / maradókat, hideget, árnyakat. / Ne a mozdulatot. A kapkodást. / A kampfű csöndjét. Azt jegyezd. [...] Akkor talán még napiaidban / hirtűl adhatod azt, miről / hírt adnod itt egyedül érdemes. // Irnok, / akkor talán nem jártál itt hiába.“ (Pilinszky János: *Intelem*)

2.1. Helvesen állapították meg, hogy a Markó-vers, sőt e kötet* egésze is egy (tárgyánál fogva) befejezhetetlen mondatként tételvezhető (l. Mózes Attila elemző kritikáját! In: *Ioaz Szó*, 1980. 7:75.). Érdemes hát a Markó-mondatra (és -mondat-tanra) figyelniünk. Hiszen a mondat (általában) az élet (nyelvi) birtokbavétele. Tulajdon világunk, mivel az ember zoon phonanta, a mondatba zárt élet. Mondat és élet viszonyára pedig a dialektika jellemző. A mellérendelés viszony túlsúlya Markónál adekvát módon jelzi, sőt, nyelvileg teremt meg a kinti világ dolgainak-jelenségeinek már-már követhetetlen, esetleges egymásmellettségét (a világ mint aggregátum): a tagmondatok legtöbbször a viszony kapcsolatos és ellentétes, akár csak ott kinn, túl a Markó-mondaton. („...nem ériük el egymást nem mutatjuk / a pontos időt csak mint a szeder sokszögű gyümölcsei / gömb-fogaskerekek külön-külön egymástól eltávolodó / árnyék-szabdaltárcok...“ — *Kik ülnek az autóbuszban?*) Az izzó külső feszültségeket pontosan rögzíti és teremtí újja a Markó-mondat.

Mondhatni rendhagyó módon fölépített vers a *Visszajátszás*. Állító (tagmondatokkal kezdődik, hogy a valós tényállásról (az átélteknék az álcázása, meghamisítása) tudósítson (1—2. sor), és ugyane gondolat tiltó formálával kezdi a befejező részt (26—27. sor: „— ne karcold tüvel ne hasogasd arcodat de ne is / fehéritsd ne simítsd ráncaidat...“) mintegy magyarázandó ezekkel az utolsó két sorban (28—29. sor) között következtetést.

2.3. Keretes versnek tekinthető a *Visszajátszás*. A közrefogott rész (3—25. sor) kevés, de kitűnően kiaknázott, s a vers eszméjét, üzenetét közvetítő látvány-és gondolati elemből (búzaszár, „visszajátszás“) épül föl. A bevezető képet (tüvel karcolt ráncok az arcon) egy természetből vettél egészíti (és szélesíti) ki: a zöld búza érlelésének siettetése tűzlánggal. Szabad asszociációra támaszkodva pedig ehhez kapcsol egy vele összefüggéstelen: a tűz mint a hit szimbóluma. Az asszociáció vértalan ugyan, de nem megalapozatlan, ugyanis mindkét képnek van egy közös eleme: a tűz(láng). Ezek a látvány- és gondolati elemek váltakoznak egymással, egymásba épülnek, s a versnek sajátos gondolati ritmust biztosítanak. A nyug-

* Markó Béla: *Lepkecsontváz*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1980.

talan villódzást, a gondolati oszcillációt a *de* kötőszó ismételt (hatszori) előfordulása is jelzi (ellentétes, nyelvileg jelölt egymásmellettség), másutt a dolgok esetleges, rendezetlen egymás-mellett-létezését a nyelvileg jelöletlenül egymást követő tagmondatok közvetítik. Sajátos esztétikai varázsa lesz ezáltal a versnek.

3.1. És katartikus ereje. Rádöbentti (újólag) az olvasót arra, hogy — Pilinszkyvel szólva — „meghasadnak az evidenciák“ (*Kérdés*). S átéljük (átszenvedjük!) helyzetünk iszonyú ellenmondásos voltát. Erre utal a kötet első versciklusának (Szilágyi Domokostól származó) mottója is: „paizsom ellen mért nincs fegyverem?“ A nehezen, rendkívüli áldozatok árán kiküzdött (költői) autonómiát, paizs által védett bizonyosságaink féltett birodalmát fegyverrel (a költészet fegyvereivel) szereztük meg, de íme, ezzel egyidejűleg a harcban elveszítettük — fegyvereinket. (A fiatal Babits még csak a — változtathatatlannak hitt — tényállást regisztrálja: „Bűvös körömből nincsen mód kitörni.“ — *A lírikus epilógja*)

3.2. S az új helyzetben (költői léthelyzet!), amikor *Én* és világ közvetlenül szembenálló viszonya áttételessé, közvetetté válik, és önkörébe, önmagába záródik az *Én*, kész lenne ez utóbbi elveszített fegyvereit visszaszerezni, hogy az önmaga körül bezárult, izolálódott világ ellen, lényegében tehát önmaga új helyzete ellen használja fel őket.

Az *Én*-tudat új, feloldhatatlan(nak tűnő) ellentmondásai komorlanak föl. Groteszk módon berendezett látzatbirodalom vesz körül; helyedet, szerepedet egyre nehezebben találhatod meg.

3.3. Meggyőző erejű második kötetének (*Sárgarézs évszak*, 1977) nyitó versében egy szokatlan marathoni harcos-képet idéz, olyat, amely a fenséges-tragikus vonásokat nélkülözi — egy könnyedebb „fajsúlyú“ groteszk magatartást példáz: „lihegve megérkezik a marathoni harcos / elkiáltja a bűvös szót / amit már úgyszólamint ismer: / győztünk! / és aztán / ismét felrúgva a dolgok rendjét / jókedvűen megölelgeti / a kipirult-kipirosított arcú lányokat / és nem szégyell életben maradni.“ (*Visszatérés a városba*) Hogy egyik költőnket parafrázáljuk: midőn sem igazi tragédiának, sem igazi komédiának helye nincs, a groteszk virágzik.

Groteszkre játszó látzatvilágot terem második kötetének verseiben, és ugyane világnak komorabb-tragikusabb színezetet ad — s művészi szempontból új vers-típus kiművelésén munkálkodik! — a harmadik kötetben. Kötetzáró versének marathoni-harcos-képe a távolságot is jól érzékelteti, azt, hogy szemléletben meddig jutott a Markó-költészet:

*S a botladozva, sápadtan érkező
marathoni harcos nem kiáltja, hogy: győzelem!
S nem kiáltja, hogy: vereség! Csak halálra váltan
összeroskad. Értsen hát ki-ki ennyiből...*

(Hátterek)

Életproblémákban nem szűkösködtek a hetvenes évek — Markó kibontakozó költészetének háttere —, csakohgy ezek nem oly egyértelműen, tisztán és látványosan jelentkeztek, mint más történelmi pillanatokban. Többek között ez is kiolvasható a terebélyesedő Markó-mondatból.

II. „szóródó szavak“

1.1. „Ó, békélést e jaj-tekén!“ — idézhetnők e Szilágyi Domokos-verssort az általa közölt gondolat fontosságáért, hisz aktualitásából ez semmit nem veszített keletkezése óta; mégsem ezért idézzük, hanem egyetlen, különös módon alkotott összetett szaváért, a jaj-teké-ért. Aki a szenvedések és fájdalomak egyetemessége felől és ezeken át láttatta saját léthelyzetét is, csak az alkothatott ennyire szokatlan összetételű és súlyos jelentésű szót: jaj-teke.

1.2. Boér Géza fénytekét mond/ír egy helyütt, de mintha érezné, hogy kevésbé erős szóösszetétel, rögtön pontosabbá is teszi, és a szövegkörnyezet révén aktivizálja — és aktualizálja egy meghatározott helyzetre: „*im / az / értelmetlenség / fénytekéje*“. Azért minősíthet így a költő, mert — s következik a motivációt tartalmazó sor — „a lényeg koordinátái menetelni kezdenek“. Vagyis dogmává csontosodott elvek alapján, irracionális szabályoknak vakon engedelmessé válik a „lényeg“. Ebben a közegben saját helyét nem találja meg az *Én*: „sosem mondható el: / megtisztult / tájambhoz értem“.

1.3. Kevésszavúságával ez a vers is azon jelentős költők közé rendeli szerzőjét, akik a létről — és létünkről! — mondanak el így mélységesen sokat. S a mai

magyar költészet egyik nagy vonulatát képezi ez a költészet. Boér első kötete*, úgy tűnik, leginkább eme vonulat képviselői és megvalósítói közé emeli.

2.1. Rendkívüli tudatossággal megszerkesztett kötet a *Hiányok térképe*. Még a verscímek is szervesen beépülnek a verstestbe; csupán a betűk eltérő árnyalattal nagyobb mérete teszi szembetűnővé őket, mintegy hangsúlyozottabbá téve ezáltal is a folyamatos olvasás követelményét.

Nem töredezik szét különálló versek pusztá egymásutánjára a kötet (mint jó néhány versgyűjtemény), hanem egységes *verseskönyvvé* szervesül.

2.2. A könyvet alkotó egyes darabok grafikai megvalósítása-kimunkálása önmagában is jelentéshordozó. A versek a látás művészetének törvényei szerint is megkomponáltak. A szavak és szóhalmazok térbeli elhelyezése a fehér papíron nem öncélú játék. A holt nyomdai jelek eleven jelentéshordozó verselemekké válnak. Ugyanez mondható el a szavak tördeléséről és elválasztásáról.

Könyvet, írást feltételez tehát a Boér-vers. Explicite ki nem mondott elkötelezettség ez az írással, töretlen hit a Könyvben.

A versbeszéd sem a konvencionális grammatika kizárólagos szabályai szerint alakul. Új grammatikát teremt a Boér-vers, s ennek törvényei ama másik törvényeit kiegészítve vagy annak éppen ellentmondva nyilvánulnak meg.

A szavak, lexikai elemek összefüggését, a mondatalkotás folyamatát tehát ezek térben elfoglalt helye is meghatározza. Az egyes darabok jelentésének megfejtése a tördelés, az írásképek figyelembevétel nélkül lehetetlen.

2.3. Az ellentétek lehető legtömörebb felvillantását például a fosztóképzős szavak esetében lehet megvalósítani. Úgy, ha a fosztóképzős leválasztását nem jelöli a szokásos és kanonizált (törvényesített) kötőjel, hanem egy merészebb fogással külön (esetleg új sorba) írja a két szóelemet a költő. (Mindkét változatra sok példát találunk a kötetben.)

A (fosztó)képző önmagában nem bír saját, önálló jelentéssel/léttel, a szótó ellenben — igen. A fosztóképző tehát, hogy létezhesse, mánes módjára vonzza magához a szótövet. Mintha ezáltal a szótóval utolérné saját végzetét: megfosztódik eredeti jelentésétől. Erőszakos módon más-létre bírják! Az alábbi részlet tágabb összefüggésekre való vonatkozást is sejtet: „kijátszások az egyre / kifosztandóbb időben / bordák erdélyébe osonó / idegen tájak...”

3.1. Mi lehet a leginkább emberi dolog, mint — a cselekvésnek és a megismerésnek egy kezdeti, de nélkülözhetetlen stádiumaként — minden létező megkérdőjelezése? A kérdések radikális megfogalmazása biztosíthatja a helyes cselekvés lehetőségének a megtalálását. Tudjuk ezt mindannyian, s azt is, hogy a költő feladata az alkotás, mivel nem egyszerűen (eszme)közvetítő, hanem eredendően *teremtő társadalmi lény*. A kételyt tehát, ami arra vonatkozik, hogy valóban jelenlévők lehetünk-e az adott jelenben, a költészet (anya)nyelvén, sajátos eszközeivel kell hogy megteremtse. Az általánost az egyessel ellentétezve, az elvont eszmét a konkrét dolgokkal egyetemben (vagy ezekkel világítva meg) foglalja mondatba, hogy létrehozassa a különösség világát. S ez a szféra már a művészet elidegeníthetetlen, saját szférája.

Lukács György állapítja meg a lírai magatartásról, hogy ez egyidőben és elválaszthatatlanul aktív és passzív, alkotó és visszatükröző. Az így megvalósuló művészi (lírai) visszatükrözés a valóság mélyebb, igazabb formája; de csak abban az esetben — hangsúlyozza Lukács —, ha ragaszkodunk ahhoz, hogy „a valóság egészét csak akkor tudjuk (megközelítően) megragadni, ha a jelenség és a lényeg objektív dialektikáját és ugyanakkor a lényeg felé való előnyomulás szubjektív dialektikáját mint egymással elválaszthatatlanul összekapcsoltakat fogjuk fel” (*Német realisták*, Bp., 1955. 415—417.).

3.2. A *remény* című vers két, világosan elkülöníthető részre tagolódik:

a kétértelműség
alaktalanuló
templomaiban

és

vajon
átérsz-e
a már
megkezdett reggelbe
a kérdőjel itt-létébe.

* Boér Géza: *Hiányok térképe*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1980. Forrás-sorozat

A második rész azonban csak az alábbi, zárójelbe tett költői képpel lesz teljes, amely az utolsó és az utolsó előtti sor közé ékelődik:

(hűvös
áramlások
remény
telensége).

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy csak a szukcesszív olvasás alapján mondható, hogy a két sor közé ékelődik; az írásképe szerint külön egységet (versszakot?) alkot, és térbeli elhelyezésével is a fehér lap középpontjába kerül. E költői kép pedig — hogy ezzel is fokozódjon a különállás és a mégis-együvé-tartozás tényle — a zárójelen kívüli „reggel”-lel lesz teljes — metaforát alkotva vele.

A zárójel eredeti funkciója (általában egy problémával összefüggő, de nem elsődleges fontosságú közlendőt zár magába) ebben az esetben megszűnt. A négy szó központi, elsődleges fontosságú helyre került. Sőt, a zárójel foglalja magában — vastagabb, nagyobb méretű betűkkel van szedve! — a címet is: *remény*.

Eddig csupán a szöveg külső szerkezeti leírásával és grafikai megvalósításával foglalkoztunk. Műalkotás-voltát még nem érintettük.

3.3. Nem konkrét helymeghatározással indít a költő — műfaji szabályok sem kötelezik erre —, a templom szót átvitt, nem elsődleges jelentésében használja. Jelentésmezőjét szerencsésen tágitja ki a „kétértelműség” szóval, jelezve ezzel a költő központi egy olyan szituációt, amelyben a közösségi szertartások, rítusok valamely látszatvilág következményeként jönnek létre. S ilyenben leledzik az egyén. Nyelvilag ugyan jelöletlen ez utóbbi tény, hiszen az első „mondat” hiányos, nem rendelkezik állítmánnyal.

A „kétértelműség” szó jelentésének elvontságát ebben az egységben a „templom” hozza közelebbé — úgymond láthatóvá és tapinthatóvá teszi. A második egységben pedig az „átérsz-e” ige utal konkrét cselekvésre.

A kétely győtri tehát a helyzetbe zárt Ent. Es a kétely vagy a kételkedő hit a vers központi eszméje. A versbe szervesen beépített cím egyértelműen a hit kinyilatkoztatása. A költő azonban ezzel nem tekinti lezártnak közlendőjét. Címeként ugyanis egy képzett szó (reménytelenül) egyik elemét választotta (a szótövet), és pedig a már leírt technikát alkalmazva: a fosztóképzős szó két elemét kötőjel nélkül választotta el, elindítva ezzel ama szüntelen villódzást és feloldhatatlan ellentétet a két pólus közt, ami majd tovább gyűrűzik a befogadói tudatban.

Arccal a jövőnek az En, kételkedő, de nem szünő hittel saját lehetőségei iránt. Létezik a remény, de számolnunk kell a másik véglettel is. Ez is éppoly közel van hozzánk, mint az előbbi! S a babona kedvéért — vagy pusztá véletlen? — a vers a könyv XIII. (sic!) oldalán található!

4.1. Keserű (ön)íroniával állapítja meg Markó Béla egyik versében (*Útikalauz*), hogy „csömör-koronával királykodom”. Szemléletben, sőt, művészi eszközök tekintetében sem áll távol ettől a boeri önreflexió summázata: én — „fokhagymák királya”! Osszegezés tehát a sor, amely csakugy vonatkozik egy közérzet szülte viszonyulásra, mint arra a helyzetre, amelyik ezt a közérzetet kitermelte.

4.2. Amint találon állapítja meg egyik esszéjében Szilágyi Júlia (*Korunk*, 1980. 9:697.), a fosztóképzők rendszere egyfajta negatív otthonosság kifejezésére szolgál. A létmeghatározás mellett azonban az En közérzetének motivációját is közvetíti. Helyzet és egyén viszonyát Boér verseiben árnyalatnyi pontossággal teremti meg, amint meggyőződhetünk erről a *remény* című vers elemzése során is. A szituáció finomszerkezetét és az általa meghatározott közérzet megnyilvánulását rajzolja meg az első ciklust záró darabban, az *idő hajszálaiban* is.

4.3. Ugyancsak helymeghatározással indít, de a térelemek absztrahálásával, és arra törekedve főleg, hogy kevés, de éles, súlyos töltetű költői képpel utaljon a helyzetre. Pl. „az idő hajszálai kiherélt fényben” vagy „a véglegesség szimfóniái”. A költő félreérthetetlen, nyílt állásfoglalásának maradandó megfogalmazása a következő szakasz:

de hát kiégve
e közérzet fáradt féltekéjén körben
idegen örvény törten fázósan itt marad

Külön strófává, viszonylag zárt egységgé alakul e rész a rimek, asszonáncok révén is: rejtőzködő, a konvencionális helyüket (sorvégeket) elhagyó, hűtlen rimek ezek, de biztos kötőelemei a versegységnek: fáradt — marad, féltekéjén — örvény, körben — törten. Kapcsolatot teremt tehát a rím a világ elszórt, nagyon távoli

dolgaival, mintegy jelezve ezzel is, hogy talán lehetséges a világ egységének újbóli megteremtése a költészetben.

Tömör összegezeként egy különálló sor zárja a verset, három sor távolából halkan rimelve az „itt marad” szó szerkezetre: „fájdalommentes hullanap”.

5.1. További magyarázatot, mondhatni történetfilozófiai perspektívát keres e közérzet és magatartás indoklására, amikor így fogalmaz *átosonás* című versében: „a történelem kaszái villanástalan / suhannak a zászlok pontos / lobogása mentén.” Másutt a fenomenológus pontosságával beszél a „szóródó szavak töredékek / csendjé”-ről (*harmatok*). Ez sem pusztá kijelentés. A vers egyes elemei, képei szer- vesen összefüggenek, és erősíti egyik a másikat.

5.2. A magvas kijelentések és ítéletek Boérnál általában, mintegy személyte- len formában, a helyzetre és az Én közérzetére vonatkoznak. Találkoztunk ilyenek- kel, most mégis azt idézzük, amely az *átosonást* zárja:

és mennyire

kivihetetlen

egy teljesebb

végtelen

Azért idéztük éppen ezt, mert egy másik vers mintha a fenti gondolattal pole- mizálna. Majdhogynem váratlanul szólal meg itt a költő többes szám első személy- ben — és ugyanakkor magabiztosan, nagy energiákat sejtetve:

kulcsrazárt végtelenben állunk

s hajszol kitárt ajtók némasága

5.3. A fentiekben a Boér-verseskönyvnek csupán az első ciklusát (CSUKOTT JELENTÉSEK) volt szándékunkban körüljárni. A ciklus elemzését egy önkényes, de a könyv szellemétől talán nem idegen gondolat fölvetésével zárjuk.

Amint a szonettkoszorú utolsó darabja, a mesterszonett, a megelőző tizennégy szonett kezdősorából áll, vajon ehhez hasonló módon nem egy új Boér-vers állí- tható össze az első ciklus verseinek egymásutánjából is? Csak a tördelés szár- mazik tőlem. Íme: „im / a kimondhatatlan sávjain / megilletödvé / látszat-fény- ben / kulcsrazárt végtelen / egyszerűen / (valami) más / remény / a hallgatás / har- matok / valami megfogható / átosonás / kijátszások / az idő hajszálai”.

Borcsa János

Egy fontos szakszótárunkról

Ha emlékezetem nem csal, szakszótár- szerkesztők üdvözlése ürügyén 1981 ja- nuárjában másodszer gyűltünk össze a *Korunk* helyiségében. Az első alkalmat erre a kétnyelvű műszaki szótár szer- kesztői, Bíró András, Jenei Dezső és Ro- honyi Vilmos köszöntése szolgáltatta. Így hát a kétnyelvű jogi szótár szerkesz- tői, Kiss András, Nemes István és az el- hunyt Hegedűs Sándor, továbbá az erdészeti és faipari szótár szerkesztője, Kádár Zsombor, nem itt kerültek méltatásra; a háromnyelvű műszaki szótár szerkesztői — Bíró András, Rohonyi Vilmos és Kill- mann Viktor — közül pedig az utóbbi már nem érte meg szótárunk kétnyelvű utódjának megjelenését. Ezek szerint az a szótár, amelynek szerkesztőit nekem adatott meg bemutatni, az utóbbi 35 év romániai magyar terméséből az ötödik szakszótár. (Ezekhez több-kevesebb jog- gal a poliglott botanikai szótárát is hoz- zászámíthatjuk mint hatodikát.)

Az ősztendő utolsó napjaiban Kolozs- váron a két főtéri könyvesboltban a *Me- zőgazdasági szótár** kelendőségéről ér- deklődvén, megtudtam, hogy közel 500 példányukból már nagyon kevés van. Ez azt jelenti, hogy a hazai összpéldány- szám negyede egy félév alatt elfogyott abban a városban, ahol a magyar anya- nyelvű agrárszakembereknek egész cse- kély hányada él.

Felmérhető-e ezen, hogy Gabriel Ma- noliu, Ion Bucur, Szalay András és Schweiger Ágnes szerkesztői négyesfoga- ta milyen munkát végzett? Sajnos nem. Mert az utóbbi évek, évtizedek arra ta- nitottak, hogy könyveink kelendőségét nem lehet kizárólag a minőség mércéje- ként felfogni. Nem rég olvastam, hogy az óriási példányszámban rövid időközön- ként megjelenő kis képes *Larousse* —

* Gabriel Manoliu—Ion Bucur—Szalay András— Schweiger Ágnes: Dicționar agricol român—maghiar maghiar—román, Editura Ceres, Buc., 1980.

amelynek valamelyik kiadása a francia családok legalább 80 százalékánál megtalálható — nehéz helyzetbe került, mert két másik kiadó vállalat megirigyelte ezt a monopolhelyzetet, s ők is nekialltak hasonló ismerettárak kiadásának. Ha pedig már van miben válogatni, akkor szerzők, szerkesztők, kiadók a konkurrenciára — nemes versengést kiváltó — hatásával is kell hogy számoljanak. Szerzők, szerkesztők, kiadók szerencséjére nálunk ilyesmitől nem kell félni: az olvasó örül, ha az olyan segédkönyvekből, mint a szakszótárak, lexikonok, enciklopédiák, földrajzi atlaszok stb., akármilyen is megjelenik az anyanyelvén és olyan példányszámban, hogy az igények bár egy részét kielégítse.

A román—magyar és magyar—román mezőgazdasági szakszótárról szólva azonban nem tudjuk, hogy soknak tartjuk-e vagy kevésnek azt a közel 500 példányt, amennyi Kolozsváron a két főtéri üzletben egy jó félév alatt elfogy. Mert nem ismerjük a valós igényeket, s különösen nem az olyan kiadványok esetében, amelyek kézikönyvvül szolgálnak, tehát évekig, esetleg éppen évtizedekig ott kellene állniuk a könyvesboltokban, hogy a folyamatosan jelentkező új igénylők is hozzájuthassanak.

A szótárak kiadásában több kiadónk osztozik — igaz, nagyon egyenlőtlenül. Az oroszlanrész (főként az *Erdélyi Magyar Szótárteneti Társaság* kiadásának terhére viselve) a Kriterion vállalta, de egyet a Műszaki Könyvkiadó és egyet immár a Ceres is megjelentetett. Mégis hiányolnunk kell a folyamatosságot biztosító elgondolást, koncepciót, hiszen vitatható, hogy nem volna-e a mindennapi életben a megjelenteknél is szükségesebb például egy *magyar—román orvosi* és egy *magyar—román állatorvosi* szótár — hiszen a gyógyítás világszerte elismert alapvető követelménye, hogy a beteg árnyaltan, pontosan, gátástalanul mondhasssa el betegségének tüneteit, tehát hogy az anamnézis anyanyelven kerüljön felvételre, s ugyanígy tájékoztassa az állatorvost beteg állataival kapcsolatos észleléseiről az állat gondozója. Igen ám, de vannak vidékek, ahol nem minden orvos és állatorvos beszél a nemzetiségek nyelvét, s ezért talán segítene valmit a helyzeten, ha a beteg legalább szótár segítségével tájékoztathatóna a konzultáló orvost, állatorvost a körülötte lévőkről.

Gondolni kellene egy közgazdasági-pénzügyi szakszótár kiadására is, hogy könyvelőinknek (akik csak a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is sok ezren vannak), üzemszervezőinknek, áruszakértőinknek, tervezőinknek stb. megkönnyítsük a munkáját, ha szakmájukról beszélnek. Hogy melyik kiadó vállalja

majd kiadásukat, azt nem könnyű előre eldönteni, hiszen az erdészeti és faipari szótárt a Műszaki Könyvkiadó adta ki, a két- és háromnyelvű műszaki szótárt a Kriterion, a botanikai pedig a Tudományos és Enciklopédiai — akárcsak a legújabb román—magyar köznyelvit. Nyilván az orvosi kiadóra várna az orvosi és a Ceresre az állatorvosi szótár kiadása, kérdés azonban, hogy az előbbi vállalkozik-e a feladatra. (Hiába van például turisztikai könyvkiadónk, magyar nyelvű útikönyvet alig sikerült kapnunk tőle, és csak helyi érdekűt.)

Es ha már a kiadásra váró műveket s az ezek megjelentetésére hivatottak vélt kiadókat seregszemlézzük, nem árt, ha a szótárszerkesztők lajstromozását is elvégezzük szakmai alapon. Érdekes: öt szakszótárunk szerzői között *nincs nyelvész*. A megjelenés sorrendjében: egy erdőmérnök, egy levéltáros, egy testnevelő tanár és egy ügyvéd (az utóbbiak mindhárom eredetileg jogászok voltak, akárcsak a többnyelvű botanikai szótár összeállítója is), négy gépészmérnök és négy agrármérnök. Ha tehát a jövőben is ezen a pásmán haladunk, orvosokra, állatorvosokra, közgazdászokra vár a legsürgősebb feladat. Ez a legsürgősebb pedig azt jelenti, hogy már szinte késő is. Ha a *Kriterion Kezikönyvek* sorozatban sorra kerülő biológiai kislexikon megadja majd a címszavak román megfelelőjét is, talán fölösleges lesz egy román—magyar biológiai szakszótár kiadása, amire egyébként szintén szükség van.

Amint azt a maga idején az *Utunkban*, a *Művelődésben* megírtam, a Ceres négy munkatársának a vállalkozása azért is rendkívüli jelentőségű, mert szótárunk anyaga 34 tudományág szókincséből gyűlt össze, tehát az agrárírodalom fordítóinak, a mezőgazdasági tudomány és sok más rokontudomány művelőinek egyaránt nélkülözhetetlen segédeszköze.

Bevallom őszintén, az alatt a hét-nyolc év alatt, amíg ez a szótár megszületett, a kolozsvári szerkesztőkkel együtt gyakran aggályoskodtunk (bár magam csak amolyan kibicként), mit fognak majd szólni a szótárszerkesztés szabályait szigorúan vevő hivatalos nyelvészek, hiszen a mezőgazdasági szakszótár még azt sem jelöli, hogy a *zörgőjű* főnév, s nem szántanak, nem vetnek, nem alagsöveznek benne (az igék mint ilyenek hiányoznak), hanem *szántásról*, *vetésről*, *alagsövezésről* beszélnek. De hogy a nyelvészek is belenyugodtak a szótárszerkesztésnek ebbe a módjába, azt nemcsak Kelemen Béla előszava igazolja, hanem Szabó T. Attila alábbi, Szalay Andrásához intézett sorai is: „Megítélsem szerint a szerkesztők helyesen jártak el, hogy a felesleges szótári bonyo-

lultságot mellőzve, a munkának a könnyen használhatóságára törekedtek.

Es valóban, ez a könnyen használhatóság, a gyakorlatiasság igen fontos szempont volt. Lehetett is, hiszen tapasztalatból tudjuk, hogy például törvénytervezeteket, jogszabályokat stb. milyen gyakran kell a sajtó részére azonnal magyarra fordítani, s ilyenkor az elmúlt években gyakran előfordult, hogy bukaresti telefonhívásra kapásból kellett mondanom a fordítónak azokat a magyar szak kifejezéseket, amelyekből olyan sokat ültettek át tükörszavakkal, mintha nem volna bőségesen elég szép, kifejező szakszónk a tudomány minden területén.

A szótárszerkesztők és a Ceres Könyvkiadó érdemei akkor válnak még világosabbá, ha tudjuk, hogy a két kolozsvári szerkesztő — akiknek vállán a munka neheze nyugodott — az egész magyar nyelvű mezőgazdasági könyvkiadás szinte egyedüli munkásai, ami azt jelenti, hogy Szalay András és Schweiger Agnes mintegy második műszakban hozták össze ezt a 25 000-26 000 román, illetve magyar címszót. (Gondoljuk meg: *Az ember*

tragédiájában Madách mintegy 3000 szót használ.) És közben arra is volt gondjuk, hogy egyes címszavakat — főként biológiaiakat és állatgyógyászatiakat — röviden megmagyarázzanak, azaz a szótárnak bizonyos enciklopédikus jellegét is kölcsönöztek.

Igaz, mezőgazdasági könyvkiadásunk nem nagyon szolgált rá, hogy művelői ugyanolyan méltatásra leljenek a kimagasló teljesítményeknek szentelt *Korunk-délelőttökön*, mint történészeink, etnográfusaink, zenetudósaink, szociológusaink s más tudomány- és művészeti ágak képviselői. Mégis köszönetet kell mondanunk a szerkesztőségnek, hogy — mint annyi más jó ügynek — a mezőgazdasági szakirodalom hazai művelése bonyolult kérdéseinek egyikének is szolgálata állította egy délelőttjét, az idej legelsőt. És a szótár szerkesztőinek további sikereket kívánunk, remélve, hogy e nagy, „emlékezetre méltó dolgaink” közé sorolható munkát a hátuk mögött tudva, friss erővel munkálkodnak ezután a hazai magyar nyelvű könyvkiadás fellendítésén.

Nagy Miklós

A pszichológia alapkérdései

Nincs könnyű dolga a recenzensnek, aki a *Probleme fundamentale ale psihologiei* (A pszichológia alapkérdései)* méltatására vállalkozik. Nemcsak azért nincs könnyű dolga, mert a kötet tartalmilag jócskán sűrített, mennyiségileg meglehetősen terjedelmes (tizennyeg fejezetre tagolt, sok száz bibliográfiai adatot tartalmaz, 335 oldalas), hanem főként azért, mert tárgyalásmódját tekintve még a hazai pszichológiai szakirodalomban jártas olvasónak is sok meglepetést tartogat.

A kötet önálló, de ugyanakkor a négykötetesre tervezett, *Sinteze de psihologie contemporană* (Korszerű pszichológiai szintézisek) című kiadvány része is. (Ennek koordináló bizottsága: Mihai Beniuc, Anatole Chirceș, Vasile Pavelcu és Alexandru Roșca.) A *Sintézisek* megírásának — olvashatjuk az előszóban — az a célja, hogy azokat az elméleti és gyakorlati téren kulcsfontosságú eredményeket, amelyeket a dialektikus materialista módszertan alapján a tudományos lélektan az utóbbi harminc évben ért el, úgy

ismertessék, hogy mind a pszichológia, mind pedig más tudományok szakembereinek érdeklődését felkeltse.

Ugyancsak az előszóban olvashatjuk azt is, hogy a *Sintézisek* megírását a pszichológiai tudományokban és korszerű tudományos megismerésben általában végbement változások indokolják. A mai tudományos megismerés sajátossága az, hogy egyre inkább az ember felé fordul, az emberre irányul. Így aztán magának a pszichológiának is megváltozik a tematikája, valamint a tudományok rendszerében elfoglalt helye. Fejlődésének első szakaszában a pszichológia főként a fizikával, a fiziológiával, az orvostudománnyal, az élettannal, a matematikával igyekezett szoros kapcsolatokat fenntartani, hogy az e tudományoktól átvett modellek révén építse ki saját elméleti-kísérleti alapját. Napjainkban azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. A pszichológia jut el egy olyan belső kiforrottsági szintre, amely mintegy kötelezi a többi tudományt arra, hogy együttműködést keressen vele.

A pszichológia módszertani értéke nemzetközi szinten egyhangúlag elismert. Mindenekelőtt egyik jelentős

* *Probleme fundamentale ale psihologiei*. Colectiv de redacție: Benjamin Zörgő (coordonator), Andrei Cosmovici, Mihai Golu, Paul Popescu-Neveanu, Ana Tucicov-Bogdan. Editura Academiei R.S.R. Buc., 1980.

forrása volt a különböző — napjaink tudományos megismerésére oly jellemző — szintetikus tudományoknak: a kibernetikának, a rendszerelméletnek, a szemiotikának stb. Másodszorban pedig a pszichológiára hárul az a feladat, hogy központi „reléállomás” szerepet töltsön be a természet- és a társadalomtudományok, valamint a filozófia és a szaktudományok között. E szerep betöltése főként a „határpszichológiakra” hárul: a fiziológiai, patológiai, pedagógiai, társadalom- és nyelvélektanra. Ezeknek a tudományágazatoknak a megjelenése és erőteljes fejlődése azt igazolja, hogy az ember adekvát megismerése és megértése a pszichológia hozzájárulása nélkül nem lehetséges. A természet-tudományok számára a pszichológia hasznossága főként két szempontból nyilvánvaló: olyan új kérdéseket látta meg, amelyek az emberrel mint szubjektummal, mint belső motiváltságu, célratörő lényvel függenek össze, s a szubjektum és az objektum közötti kapcsolatot létrehozó megismerő struktúrák működése feltárásának elméleti-kísérleti megalapozását kínálja. A társadalomtudományok számára a lélektan azért szükséges, mivel nem létezik olyan társadalmi jelenség vagy folyamat, amely ne tartalmazna lelki elemet, amely pszichikus közvetítés nélkül játszódna le.

A *Szintézisek* másik három tervbe vett (részben már kiadás alatt álló) kötete alkalmazott lélektani beállítottságu: a II. fejlődés és nevelés, a III. ipari munkalélektan, a IV. pedig klinikai pszichológia súlypontú. A *Probleme fundamentale* a pszichológiai tudományok sorát és logikai-operacionális szerkezetét az elvonatkoztatás és az általánosítás legmagasabb szintjén mutatja be. A kötet tehát tematikáját tekintve *általános pszichológia*.

A korszerű lélektant, annak fogalmi és logikai-operacionális rendszerét új metodológiai irányok jellemzik: az információs-kibernetikai, a rendszerelméletű és a matematikai megközelítés. A pszichikum — írja az I. fejezetben M. Golu — lényegét tekintve információs jelenség, amely a közvetlenül alája rendelt rendszer: a szervezet (egyén) keretében visszacsatoláson alapuló vezérlő és ellenőrző szerepet tölt be. A pszichikum valóban rendszer — a rendszerre jellemző minden tulajdonsággal rendelkezik. Dinamikus, félig nyílt, önvezérlésű és önszervező, fejlődő, többszörösen összetett valóságú jelenség. A pszichológiában a matematikát — mint a többi tudományban — nemcsak a jelenségek mennyiségi, hanem minőségi elemzése céljából is alkalmazzák. A lelki tevékenység vezérlő elveinek (a determinizmus, a fejlődés, a tükrözés és alkotás,

a tudat és tevékenység egysége, valamint a történetiség elveinek) elemzése szintén két szempontu: interdiszciplináris és sajátosan pszichológiai. Mivel a tükrözés és az alkotás között a megszakításos folytonosság viszonya áll fenn, a pszichikus rendszernek ez a két tevékenységi vonatkozása is egymással való kölcsönhatásban létezik; mind az objektum, mind a szubjektum szintjén átmegy egymásba — írja a II. fejezetben P. Popescu-Neveanu.

Más pszichológiai munkákhoz hasonlóan, a *Probleme fundamentale* is részletesen elemzi a lelki tevékenység idegfiziológiai alapjait (III. fejezet. Szerzők: M. Golu és V. Mare); nyomon követi a pszichikum különböző fejlődési szintjeit (IV. fejezet. Szerzők: M. Beniuc, B. Zörgő, T. Prună, A. Chircevi); bemutatja a pszichológia kutatási módszereit és eljárásait (V. fejezet. Szerzők: A. Cosmovici, I. Radu, M. Golu). Mas — külföldi és hazai — művektől *elteroen* azonban a pszichikus jelenségek vizsgálatát a személyiség problematikájára építi fel, mint ezt a következő témakörök is jelzik: a személyiség mint a pszichológia alapkérdése (IV. fejezet. Szerzők: P. Popescu-Neveanu, Șt. Teodorescu, V. Pavelcu); a személyiség aimenziói (VII. fejezet. Szerzők: V. Pavelcu, B. Zörgő, P. Popescu-Neveanu, M. Zlate, A. Neculau); az információfeldolgozási folyamatok (VIII. fejezet. Szerzők: M. Golu, C. Voicu, Al. Roșca, V. Mare, I. Radu); az emberi tevékenység formái (IX. fejezet. Szerzők: B. Zörgő, A. Tucicov-Bogdan, V. Ceaușu).

A X. fejezet a kreativitás vizsgálatával foglalkozik témák és szerzők szerint, a következő „felállásban”: kreativitás és tevékenység (Al. Roșca), tudományos és muszaki kreativitás (Al. Roșca), művészi kreativitás (Gh. Neacșu, S. Marcus), irodalmi kreativitás (V. Pavelcu, G. Logofătu), filozófiai és társadalmi-politikai kreativitás (C. Mare, Al. Roșca, N. Kallos), csoportkreativitás (P. Popescu-Neveanu, A. Perju-Liceanu, M. Roco). A XI. — utolsó — fejezet végül a pszichikus alkalmazkodás módozatait vizsgálja (az egészségesség kritériumai — G. Ionescu; az alkalmazkodási képtelenség megelőzése és az értelmi egészség biztosítása — G. Ionescu, M. Bejat).

A *Probleme fundamentale ale psihologiei* szerkesztőbizottsága munkájának irányítója: Zörgő Benjamin, a Babeș-Bolyai Tudományegyetem volt professzora. Egy év telt el azóta, hogy egykori tanárunkat és nagybecsült munkatársunkat utolsó útjára kísértük. Elvesztése felett érzett fájdalomunk még élő és eleven. Mégis örömmel tölt el bennünket az a tudat, hogy a kötet megjelenése érdekében kifejtett tevékenysége — habár ő

maga a kész művet már nem láthatta — és főleg személyes hozzájárulása magas fokú, igényes szintézise életművének. Az általa írt fejezetekben, illetve alfejezetekben (*A determinizmus elve; A fejlődés elve; A tudat és tevékenység egységének elve; A tudat — az emberi pszichikum felső foka; A motiváció; A képességek; A tevékenység alapformái*) méltó összefoglalását adja azoknak a nézeteinek, amelyeket számos más munkájában részletesen kifejtett. Alapkoncepcióját, amely egyben a kötet rendezőelvé is, egy helyt így fogalmazza meg: „A tudat és a tevékenység egysége nem valami két,

egymástól idegen jelenség véletlenszerű, külső tényezőktől meghatározott találkozása. A tudat és a tevékenység közötti viszony esetében két, egymással eredetükön fogva rokon jelenség egységéről van szó, két olyan jelenségről, amelyek a fejlődés kezdetén ugyanabból a forrásból erednek — amelyeknek tehát közös az eredetük.”

Büszkeséggel és örömmel tölt el bennünket, volt tanítványait és munkatársait az a tudat, hogy Zörgő Benjámin ránk hagyta ezt a művet, amely a hazai pszichológia igen jelentős, világszínvonalú megvalósítása.

Fodor Katalin

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

PRESA ŞI LECTIA

Egy figyelemreméltó pedagógiai könyvsorozat (*Caiete de pedagogie modernă*) lép e könyvvel kiadásának második évtizedébe. A „termés” lehetne gazdagabb, a sorozatnak ez mindössze a nyolcadik s talán legvékonyabb füzete. A terjedelmi korlátokat azonban e válogatás ezúttal szemléleti frissességével ellensúlyozza. Olyan tanulmányokat közöl (kár, hogy erősen zsugorított fordításban), amelyek megkérdőjelezik a sajtóhasználat hagyományos iskolai gyakorlatát. A verbalizmus gyakorlatát csak az érdekli, hogy a sajtó ideológiai-erkölcsi célzata eljut-e a megcélzott olvasóközönséghez, s hogy erről megbizonyosodjék, a nevelő jellegűnek nyilvánított „tartalmakat” felolvastatja és meghallgattatja („tölcsérrrel tölti a fejekbe”) a nevelésre kismemelt személyekkel. „Az új irányzat — írja a könyv összeállítója, Ilie Traian az előszóban — nem a hagyományos szemléltetőeszközök közé sorolja be az újságból kivágott fényképeket, rajzokat, cikkeket, nem didaktikai segédeszközként használja fel őket, hanem iskola és sajtó kapcsolatát magasabb szintre emelve, magát az élő sajtót teszi vizsgálatának tárgyává.” Hogyan olvassunk képregényt, reklámot, sztárfotót és újságcímet? Milyen sajátos kódokat használunk anélkül, hogy tudnánk róluk? Hogyan hat ránk, hogyan „olvass” bennünket, mindennapi olvasóit, a sajtót? E *hogyanokkal* felvértezve tudatosabban védekezhetünk a sajtó nyílt és rejtett stratégiái, az aktualitás észrevétlen csapdái ellen. Így nemcsak napi gyakorlatunk, hanem napi leckénk is a — sajtóhasználat.

Ez az új, modern tantárgy (ahogy Guy Gauthier nevezi: „az időszerűség tantárgya”) a tömegkommunikációs eszközökkel szembeni kritikai érzékünket fejleszti. „Ehhez azonban — írja az NSZK-beli Gerda Kraus — át kell értékelnünk a vizuális kifejezőeszközökhöz való megszokott, lekezelő viszonyunkat. Pedagógiai »struccepolitika« az »igényes« irodalom magaslatáról elítélni a képregényt vagy tudomást sem venni róla, miközben a gyermekek milliói vannak kitéve e műfaj rendkívül szuggesztív erejének. Az anyanyelvi nevelés önnön hatékonyságát veszélyezteti, ha háttal fordít a 8—10 éves gyerekek mindennapi tapasztalatvilágának.”

„A képregényt mint kommunikációs technikát már az elemi iskolában el lehet sajátítani — állítja Gerda Kraus. — A gyermek ebben a korban persze még nem képes »átlátani« a technikán, kritikai érzékét hiába próbáljuk elvont fogalmakkal ébresztgetni. Egy ollóval a kezében azonban tárgyilagos képet alkothat magának a képregény kifejezőeszközéről, felfedezheti magának a képregény »nyelvét«; »szókincsét« és »nyelvtanát«. Például kivághatja és osztályozhatja a »szöbuborékokat«, mondjuk az alábbi csoportokba (vagy — a modern matematika nyelvén — halmazokba):

közönséges párbeszéd szóbuborékja

többen ugyanazt mondják

hangos kiáltás

a beszélő nem látszik a képkockában

suttogás

De ugyanígy kivághatja és osztályozhatja a zajok, a különböző érzelmi állapotok vizuális jeleit, a pozitív és negatív hősök képi sztereotípiáit, a mozgás és sebesség képi ábrázolását. Gyűjteni lehet a szóbuborékok tartalmát is, a zajok betűjeleit, hangutánzó szavakat stb. Harmadik osztályban már össze lehet hasonlítani a képregény és a rajzfilm kifejezőeszközeit. Negyedik osztályban már a képregény szerkesztésével, a képkivágás, a montázs és dramatizálás szabályaival is meg tudnak birkózni.

A képekkel való „manipulálás” könnyedsége és tudatossága az az alap, amelyre később építeni lehet: a „nyelv” tudatos birtokbavétele után a képregény fogyasztója nem válhat többé passzív tárgyává a megmódolt látványnak.

Hasonló szellemben mutatja be Erich Kaiser és Georg Pilz egy német ifjúsági magazin (*Bravo*) rejtett közlésstratégiájának, Bruno Hongré a francia képeslapok reklámyelvének és M. Azema az újságcímek poetikájának liceumi osztályokban alkalmazható elemzésttechnikáját. (*Editura didactică și pedagogică. Buc., 1980.*)

A. J.

FÁBIÁN ERNŐ: AZ EMBER SZABAD LEHET

Eötvös Józsefről keveset tudnak a hazai olvasók, különösen a fiatalabbak. Regényei, elbeszélései könyvtári ritkaságok, verseivel csak régi antológiákban találkozhatunk, tanulmányai, állambölcseleti munkái sem forognak közkézen. És az is igaz, hogy az a korszak, amelyben élt, annyi nagy költőt, író, jeles politikust „termett”, hogy Eötvösnek mint művésznek, bölcseletnek és államférfinak mindig csak a másodhegedűs szerepe jutott. De tagadhatatlan, hogy Eötvös József a reformkor egyik jelentős személyisége. „Művei, erkölcsi elkötelezettsége, humanizmusa legértékesebb hagyományaink közé tartozik. Azért élt, hogy másnak világítson.” Fábíán Ernő kisonogramfiája igen jelentős hézagpótló mű. „Eötvös József elméleti munkásságát nem csupán haladó gondolatai teszik roppant időszerűvé, hanem mindennekfelett az a pozitív tény, hogy a történelmi-társadalmi sorsforduló nehéz körülményei között erejét a továbbhaladás lehetőségeinek végiggondolására, a jövő építésére összpontosította.” Fábíán Ernő Eötvös eszmevilágának fejlődését követi nyomon; elemzi fiatalkori verseit, színpadi műveit, majd a társadalmi és történelmi kérdésekre összpontosító regényeit (*A falu jegyzője, Magyarország 1514-ben*), amelyekben „az úr és a nép nagy történelmi pörét tárgyalja”. Eötvös, „akit az ég forradalmi embernek nem teremtett”, érzelmre és értelemre ható tanulmányaival (*Vélemény a fogházjavítás ügyében, Szegénység Írlandban, Kelet Népe, Pesti Hírlap, A zsidók emancipációja, Reform*) küzd eszméinek békés megvalósításáért. A humanista társadalomreformerek nem vesz részt a 48-as forradalomban, de a fokozatos haladás eszméinek és mintájának elfogadása nem a reakcióhoz való lecsatlakozást jelentette, hanem a haladás és a hagyományok egyesítését a jőzőn és törvényei szerint. Az *Uralkodó eszmék* Eötvös legjelentősebb filozófiai alkotása, ennek elemzésére szán Fábíán Ernő a legtöbb teret. Szerinte Eötvös állambölcseleti alkotása *Az ember tragédiájának* ikerpárja. „Eötvös tárgyát — fejtegeti —, az uralkodó eszmék hatását — szabadság, egyenlőség, nemzetiség — a társadalom ol-

daláról nézve történetileg, szociológiailag elemezte. [...] Az *Uralkodó eszméket* nem agítator pártvezér vagy absztrakciókat hajszoló ideológus professzor, hanem korával együtt érző gondolkodó írta. A könyv ezért vitairat is az újkori állam egyéniséget és önkifejlődést elnyomó tendenciái ellen." Eötvös iskolateremtő munkássága, a nemzetiségi kérdésben vallott nézetei a felvilágosult államférfit dicsérik. (*Dacia Könyvkiadó. Kvár-Napoca, 1980.*)

K. M.

JAKAB ISTVÁN: NYELVÜNKRŐL — NYELVÜNKÉRT

Erdekes, hasznos könyvvel gazdagította a nemzetiségi nyelvvelő irodalmat Jakab István. A Csehszlovák Rádió magyar nyelvű adásának *Anyanyelvünk* című musorában elhangzott előadásokból és az *Uj Szó* Kis Nyelvőr rovatában megjelent cikkekből válogatott a szerző, azokból, amelyek „az elet, a nyelvhasználat diktalta sorrendben és témák szerint” íródtak, „alkalmi, de a nyelvhasználat — és a nyelv — szempontjából fontos témák alapján”.

Elméleti és gyakorlati kérdések szerencsés ötvözete ez a könyv. Vörös fonálként húzódik végig rajta az alapgondolat, a nemzetiségi nyelvvelés alapeelve: „Egy magyar nyelv van. [...] Fontos tehát, hogy ez a közös nyelv egységes, minden magyar számára egyformán erthető legyen.” A nemzetiségi nyelvvelés feladata — vallja az Előszóban a szerző — „a magyar nyelvben már társadalmivá lett elemek megismertetése, elterjesztése a nemzetiségi magyarok közt, a magyar nyelv rendszerének, szellemének megfelelő szerkesztésmód erősítése tudatukban s mindezzel a nyelv különfejlődésének megakadályozása”.

Jakab István a legdemokratikusabb módon kezeli olvasóját. A hibák kipelengérezése helyett okos tanácsokat ad, érvel, bizonyít, nem kioktat, hanem eligazít a nemzetiségi nyelvvelés legváltozatosabb kérdéseiben: mi helyes, mi helytelen, miért és mikor. Hogyan kerülhetők el a kétnyelvűségből eredő nyelvi zavarok, mikor és milyen mértékben jogosult a nyelvarási szohasználat, hogyan lehet eljutni a művel magyar köznyelv, a szabatos, szép nyelvhasználat szintjére — ezekre és egyéb kérdésekre keresi a választ s ad mindenkor pontos útbaigazítást e hasznos nyelvvelő kötet, amelyhez hasonlót magunknak is kívánunk. (*Madách Könyvkiadó. Pozsony, 1980.*)

Sz. I.

THE IDEA OF ENGLISH LITERATURE — THE FOUNDATIONS OF ENGLISH CRITICISM

Négy évszázad híres kor- és stílusformáló esszéi, illetve esszétörédekei sorakoznak a gyűjteményben kronológiai, tehát didaktikai célokat szolgáló rendben. Reneszánsz, klasszicizmus, romantika képviseltekik magukat, igen rangosan: az egyes korok programirásai a kor egy-egy vezető irodalmi egyéniségének tollából. Philip Sidney írta meg az angol reneszánsz „kiáltványát”, Pope részletesen foglalkozik az angol klasszicizmus elméleti és gyakorlati vetületeivel, Edward Young honosítja meg a preromantikus művészetfeigóást Angliában, Wordsworth, Coleridge es Snelley a lángoló romantika kultuszát alapozzák meg; a kötet egyaránt hangot ad a bohém esztétizmusnak és a kimért, lehiggadt angol temperamentumnak éppen megfélelő XIX. századi realista látás- és láttatásmodnak, nem hanyagolva el a meglehetősen szubjektív, XX. századi modern angol irodalom sarkalatos problémáit sem.

A líra, próza, dráma jellegzetesen angol fejlődéstörténetén túlmenően egy-egy kontinentális-európai utalás néha még teljesebbé teszi a képet. Eszmei és irodalomelméleti tájékoztatás mellett bizonyos gyakorlati kérdések is helyet kapnak a válogatásban. Epp ezért mintha inkább szakemberhez szólnának ezek a szubjektív, de ugyanakkor korszakos jelentőségű vallomások.

Már Philip Sidney kiemeli és hangoztatja az irodalom társadalmi jellegét; a költészet hivatása szerinte: harcra tüelni a vitézeket, s az igazi költő szerinte — nem rimeivel és ritmusával tünik ki, hanem képzeletével. Erdekes, hogy a színpadnak semmiféle jelentőséget nem tulajdonít. A puritán kereteket túlnövő egyetemes protestantizmus nagy költője, Milton az *Areopagitica* című vitairatban (mely mit sem veszített erejéből) a sajtószabadságról szól. A drydeni, pope-i, swifti, fielndingi klasszicizmus mértéktartó szépség- és szabályosságközpontú stílusáramlatának tagadása a youngi preromantikus művészetfelfogás: „Minél kevésbé másoljuk a hi-

res régieket — mondja —, annál hasonlóbbak leszünk hozzájuk. Csak a módszerüket kell követni, vagyis az ihletett eredeti alkotást.”

Az angol romantika a németnél és a franciánál szervezesebben, minden törés és megszakítás nélkül bontakozik ki a preromantikus kezdetekből, a természet, a múlt, a nép XVIII. századi felfedezéséből. Az angol romantika elméleti megalapozását a *Lyrical Ballad*shoz írott wordworthi és coleridge-i, név nélküli, de programelőszó kíséretében kiadott valloások adják, mégpedig kettős síkon: a hétköznapi valóságban rejlő csoda (Wordsworth), illetve a csodálatos esemény valóságzű ábrázolásában (Coleridge), előkészítve egyúttal a talajt a három romantikus titánnak: Byronnak, Shelleynek és Keatsnek. A viktoriánus kori angol realizmus a maga eszmei és formai kiegyensúlyozottságával újra biztosítja a szellemi „vezetést” Anglia számára. Ebben a korszakban mindenütt a regény az uralkodó műfaj; a XIX. század a regényírás nagy kora, de Angliában különösen jelentős a regényforma.

Az angol realisták központi problémája a nevelni, hatni akarás — akár a dickens emberbarát par excellence attitűdjét, vagy a kor nagy juvenaliszi satirikusának, Thackeray-nek a megnyilvánulásait illeti, akár a nőírók (a Brontë-nővérek, George Eliot) perspektívagazdagítását vizsgáljuk.

A francia Part pour Part angol megfelelője, az esztétizmus a XIX. század ötvenes-hatvanas éveiben új hangot szolgált meg az irodalomban: a művészet autonóm erkölctanát, a „minden művészet imádság” hitét. Az angol dekadencia és szimbolizmus vezéralakja, Wilde nem elégszik meg azzal a tétellel, hogy a művészet önmagáért van: „Minden művészet haszontalan” — hirdeti, s a szépség is csupán valami felületi és kellemes csillogás nála. A századforduló ebben is változást hoz. George Bernard Shaw szerint: a színpad célja, hogy részt vegyen a társadalom ésszerűbb kialakításában; ő már egész munkásságát hasznossági céloknak veti alá: „A színház mint társadalmi szerv egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. A rossz színházak éppoly károsak, mint a rossz iskolák vagy a rossz templomok, mert a modern civilizáció gyorsan sokszorozza meg azok számát, akiknek a színház mindkettőt — iskolát és templomot — jelent.”

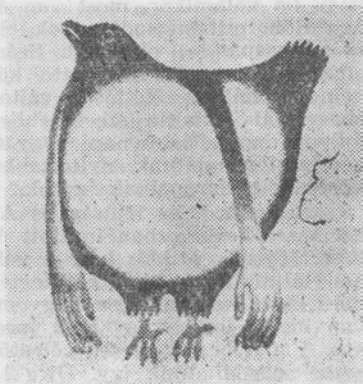
A századforduló más, szélsőségesebb megnyilvánulásai is helyet kapnak e kötetben. Így Joseph Conrad, akivel egyúttal megtörténik az átmenet a két világháború közötti modern angol próza mélylélektani búvárkodásához.

A „minden bizonytalan” új, szubjektív irodalma már introverzív láttatás: az egész világ belül van, realitása az a benyomás, amelyet az átélőben hagy. Bergson és Proust óta szubjektív az idő is, a modern regény problémája: amikor a Big Ben harangja tizenkettőt üt, ez az időpont egészen különböző időt jelent a regény szereplőinek benső életében (Virginia Woolf).

A lírában a húszas évek kísérletező és újíto szellemének legfőbb költője T. S. Eliot; nála a tartalom és forma egyaránt dezintegrálódik. Egyúttal ő az új-klasszicizmus legfőbb angol híve, ellensége a romantika énkultuszának, érzelmiségének; a tudatos alkotás, szabályokhoz ragaszkodás fontosságának hirdetője, a Paul Valéry-s, tisztára intellektuális művészfelfogás jeles képviselője.

Ha tehát e kötetet az olvasó a teljesség igénye nélkül veszi kezébe, a szakember pedig csupán ismereteinek bővítése céljából, akkor is hasznos, mert megkíméli az érdeklődőt a hosszabb és fáradságosabb könyvtári kutatómunkától. (*Progress Publisher, Moscow, 1979.*)

F. G. R.

Unipan Helga grafikája